

Üniversite Örgütünün İlkeleri

Yazanlar: Jacques Drèze*
Jean Debelle

Çevirenler: Prof. Dr. Mahmut ÂDEM**
Ar. Gör. Talat AKASLAN***

Profesörler

"Bir üniversite örgütünde tüm sanat; bilgisiyle, düşgücüyle aydınlık bir öğretim kadrosunu biraraya toplamaktır. İşte bu, üniversite öğretiminin baş sorunudur"(1). Bu açıklamaların ışığında kolaylıkla şu anlaşılır: Bu uğraş önplandadır ve öğretim (bilgilerin düşgücüyle elde edilmesine yönelik öğretim) ve yeni görevler (ilerlemenin çabuklaştırılması ve yayılmasına yönelik görevler) konularında olduğu gibi araştırma konusu da, üniversite başarısının önkoşuludur. Bütün iş, bu uğraşıya gerçeklik kazandırmaktır.

Yaratıcılığı bilimsel uzmanlığa bağlayan bu öğretim kadrosu nasıl tanınır? Whitehead bu soruyla karşılaşmakta, böylesine karışık bir niteliği matematiksel testlerden geçirmenin güçlüğünü kabul etmektedir(2) ama herşeye karşın buna bir yanıt da vermektedir. İstenilen niteliklerden yoksun bir öğretim kadrosunun, gençliğin gelişmesinde bir engel olduğu da bir gerçektir. Whitehead herşeyi iyice değerlendirdikten sonra şu sonuca varır: "Bir öğretim kadrosunun genel etkililiğini ölçen iyi bir test, genel olarak özgün düşünceler üretmekte ve yayınlamaktadır. Böyle bir düşünce, sözcük sayısına göre değil, düşüncenin ağırlığına göre değerlendirilmelidir(3).

Böyle konulduğunda, "üniversitenin baş sorununun" çözülmesi kolay olmamaktadır. Kuşkusuz Whitehead'ın temel kaygısı, profesör seçiminde yönlendirici olabilir. İyi bir kurum; önce akademik personelin işe alınması ve atanması sırasında verdiği sözleri aralıksız yerine getirmesini kolaylaştıran, iş ortamının ve çalışma koşullarının düzenlenmesinde de sürdürül-

(*) **Conception de l'Université**, Editions Universitaires, Paris: 1968 adlı yayının 3. Bölümünün çevirisidir.

(**) A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi

(***) D.E.Ü. Buca Eğitim Fakültesi

1- A.N. Whitehead. **The Aims of Education**. Williams and Norgate. London, 1929. s. 145-146.

2- Aynı. ss. 147-148.

3- Aynı. ss. 148-150.

melidir. Gerçekten de, yaratıcılık sonradan istendiği gibi kullanılmak üzere belli bir anda saklanmaz. O, düşünsel canlılığın etkisiyle dış uyarıcıların ve o anki yaşama biçiminin birden fıskırmasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi yaratıcılık, önce öğretim ve araştırma etkinliklerinin uyumlu bir bileşimiyle sürer, başka dallarda yetmişmiş ya da aynı bilim dalında farklı dönemlerde çalışmış insanlarla ilişkiye geçme yoluyla yapıcı bir eleştiriyile olduğu gibi ortak bir araştırmayla gelişir; elverişli bir ortamda elverişli bir yaşam biçimiyle, kişisel ilerleme ya da anlık verimlilik kaygısı olmadan özgürlük içinde; alışkanlıklarda değil, deneyimlerin çeşitliliğinde kendine güven duygusu uyandıran bilim adamları içinde filiz verip gelişebilir.

Bu bakış açısıyla Jaspers'ın konusu yeniden ele alındığında, profesörlerin denetiminde araştırma ve öğretimin birliğine, bireyin araştırma etkinliklerini ve akademik toluluğun da çeşitli girişimlerini özgürce seçmeleri, kurumsal baskıların olmaması anlamında profesörlerin akademik özgürlüğe sahip olmaları, "düşüncelerin ağırlığının" başlıca değer olarak kabul edildiği ölçüde üniversitenin "bilimlerin evreni" olacağı düşüncesine gelinmektedir. Herkes kendi öz çalışmasıyla ve başkalarıyla karşılıklı ilişkileriyle uygun özgün bilimsel katkıların ortaklaşa üretimine katılmanın ilk görevi olduğunu bilecektir.

Yüksek nitelikli bir öğretim kadrosunu biraraya getirmek ve ona uygun yaşam ve çalışma koşullarını sunmak kaygısı, doğal olarak yönetsel örgütlenmeden maddi hizmetler planına değin uzanacaktır. Bu konuda başta gelen kaygı, üniversitenin sunabildiği başlıca kaynak olan zamanı en iyi biçimde kullanmalarında profesörlere yardımcı olmaktır. Profesörlere teknisyen, sekreter, memur yardımını sağlamak konusunda olsun; gerekli maddi olanakları sunmak ya da yönetsel görevlerini en yüksek derecede kolaylaştırmak konusunda olsun, üniversite çalışanlarının zamanını değerlendirmek için çok şey yapabilir. Bu, en üst kademelere kadar tüm üniversite yönetiminin kararsızlık geçirmeden bilim adamlarının hizmetine girmesini ve onlara görevlerini yerine getirmede yardımcı olmak için en etkili araçları bulmalarını gerektirmektedir.

Üniversite Öğrencileri

Öğretim kadrosunun yapısı ve çalışma koşulları üzerinde ısrarla durulması öğrencilerin aleyhine değildir, çünkü öğretim yönünden her üniversite anlayışı, gençleri düşgücüne sahip bir ekibin düşünsel etkisine yerleştirmek istemektedir. Mutlaka böyle bir ekibi oluşturacak koşullarla – deneyimin ışığında– uğraşmak gerekir(4). Whitehead doğal olarak bu kadarıyla kalmaz, onun yapısı eğitim bilimsel dersler bakımından zengindir.

4- Aynı. s. 150.

Daha önsözde asıl konuyu belirtmektedir: "Öğrenenler yaşayan varlıklardır ve eğitimin konusu, onların özerk gelişmelerini desteklemek ve yönlendirmektir. Bu girişten, profesörlerin de yaşayan varlıklar olduğu, yani canlı düşüncelerle beslendikleri sonucu çıkmaktadır. Bütün bu kitapta ölü düşüncelere karşı çıktım"(5). İlk sayfalardan itibaren eleştirinin tonu belirginleşmektedir: "Bilimsel ve mantıksal eğitim konusunda kullanılan düşünceler genel olarak zararlıdır. "Bir düşüncüyü kullanmaktan" anladığım, onu yaşamımızı oluşturan çok karışık duygusal algılar, duygular, umutlar, istekler ve düşünceleri düzenleyen zihinsel etkinlikler akımına bağlamaktır... Kuramsal düşünceler daima belli bir program çerçevesinde uygulanmalıdır. Bu doktrin kolayca uygulamaya konamaz. Sözü edilen doktrin bilgilere canlılık kazandırmak ve donup kalmalarını engellemek sorununu içermektedir; bu her eğitimin temel sorunudur"(6).

"Eğitim, bilgileri kullanma sanatını öğrenme"(7) ise, üniversite eğitiminin konusu genel düşünceleri yaymak ve somut durumlara uygulanmalarını incelemektir. "Genelleştirme düşüncesi bir üniversitenin içine işlemelidir.. İyi kavranmış bir ders genelliğinin engin ufkuna dayanmaktadır. Bununla dersin somut gerçeklikle ilgisini keserek soyut olması gerektiğini söylemek istiyorum. Bu, kuramsal özgürlük ile pratik yaratıcılığın çakıştığı bir üniversite eğitim-öğretimidir. Öğrencilerin kafasını ne ile doldurursanız doldurun, onların aktif yaşamda bu ayrıntıyla karşılaşma olasılığı oldukça zayıftır; karşılaşsa bile muhtemelen bu konuda ona öğrettiğinizi unutmuş olacaktır. Gerçekten yararlı bir eğitim; birkaç genel ilkenin öğrenilmesi ve bu genel ilkelerin çeşitli somut ayrıntılara uygulanma biçiminin tam olarak bilinmesidir. Sonraki uygulamalarda öğrenciler sizin verdiğiniz özel ayrıntıları unutmuş olacak, ancak bilinçsiz bir sağduyuyla ilkelerin o anın koşullarına nasıl uygulanacağını bileceklerdir... İlkeler derken, sözlü açıklamalar yapmıyorum. Tam olarak sindirilen bir düşünce, biçimsel bir öneriden çok bir düşünme biçimidir. İlke, aklın kendisini açıklayan koşulların elverişli uyarısına doğal bir tepkidir... Kültür harekete geçirilen aklın uyumlu işleyişinden başka birşey değildir... Bu yüzden yalnızca bilimin gerekleriyle mesleki uzmanlığın gerekleri arasındaki karışıklık düşünülebileceğinden daha az belirgindir"(8). Bu uygulamaya konulan genel ilkelere dayalı öğretim düşüncesini, bilgilerin düşgücüsüyle kazanılmasına bağlayalım. "Üniversite, bilgileri aktarmakta, ama bunu düşgücüsüyle yapmakta, yaratıcı düşünmeden oluşan bu özendirme ortamını bilgiye dönüştürmektedir. Bu olgu basit bir olgu olmaktan çıkmakta, düşlerimizin ozanı ya da tasarılarımızın mimarı gibi uyarıcı olmaktadır. Üniversite, düşgücüsüyle olgulardan ayırlamaz; onları açıklama aracıdır. Üniversite-

5- Aynı. s. V

6- Aynı. ss.4-5.

7- Aynı. s. 6

8- Whitehead. Aynı. ss. 41-43.

te, karanlıkta kalmış olguları gözeten genel ilkeleri açığa çıkarmakta ve bu ilkelerle uyumlu çeşitli kurumları zihinsel olarak ortaya koymaktadır. İnsanları yeni bir dünyanın düşünsel maketini kurmaya götürmektedir”(9).

“Birkaç genel ilkenin anlaşılmasını ve uygulanma biçimlerinin tam olarak öğrenilmesini” öğrenciye kazandırma kaygısı, “aktif metodların” önemli yer tutacağı eğitimsel yeğlemelere yol göstermektedir. Bu çaba, doğal olarak öğrencilerin zamanının değerlendirilmesine dek uzanmaktadır. Whitehead zaman azlığının her zaman yoğun olarak hissedilen bir sıkıntı yarattığını birçok kez anımsatmaktadır. Programların düzenlenmesinde, maddi araçların düzene konmasında, akademik yılın bölümlenmesinde, oturma koşullarında, sınav düzenlerinde, bir bilim dalının başka bir bilim dalına katılmasında bu zaman darlığı gözönünde bulundurulmalıdır. Üniversite etkinliklerinin verimliliği büyük ölçüde değişebilmekte ve toplumun ilerlemesine katkıda bulunma isteği üniversite içinde başlamaktadır. Karşı karşıya kaldığı yeni görevleri en iyi şekilde yerine getirmede üniversitenin günümüzde nasıl örgütlenmesi gerektiği bilinmek istenmektedir –örneğin ilerlemenin yayılması ve yetişkinlerin sürekli eğitimi alanlarında–. Deneyim ya da düşgücü eksikliğinden olsun, bu iki öğe arasındaki “birleştirici” eksikliğinden olsun, kesin bilgiler bu bakımdan eksik kalmaktadır. Üniversitenin kendisiyle ilgili araştırmalar yapmasının ne denli önemli olduğunu anımsatmak gereksizdir.

* * *

Newman ve Jaspers'ın anlayışlarıyla karşılaştırıldığına Whitehead'ınki toplum hizmetinin doğrudan istenmesi anlamında daha az “aristokratik”tir; algılanışından somut olarak gerçekleştirilmesine kadar ilerlemenin tüm yönleri üzerinde durulmasıyla, kuramı uygulamaya koyarak yaşatma ve aklın macerasını eylemin macerasına açma kaygısıyla akademik “fildişi kule” tehlikesi ortadan kaldırılmış olmaktadır. Aynı zamanda Whitehead, üniversiteyi “varoluş tehlikeleri” dışına yerleştirmek, ona kendi öz işlevlerine göre örgütlenen özerk bir topluluk olmanın ayrıcalıklarını vermek istemektedir. Bu açıdan, üniversite “özgür ve yalnız” kalmaktadır. İlk basamaklarında yaratıcı düşgücünün yer aldığı ve üniversitenin geliştirmek zorunda kaldığı nitelikler yalnızca seçkinlere, küçük bir azınlığa ait olabilmektedir. Bunda kesinlikle “aristokratik” olan bir yön bulunmaktadır. Yeni görevler sorunu, tüm keskinliğiyle ortaya konmuş gözükmektedir. Kaç öğrenci, profesör, bölüm ya da fakülte bize önerilen bu yaratıcı düşünme ülküsünü gerçekleştirebilecektir? Ne kadarı yaratıcı seçkinlerin çalışmalarının meyvelerini özümseyip aktarabilecekler? Bu soruların görgül bir yanıtı vardır belki. ABD'deki üniversite ortamını iyi tanıyanlar, White-

---

9- Aynı. s. 139.

head'ın düşüncelerinin orada Avrupa Kitasından daha cömertçe uygulamaya konulduğunu itirazsız kabul edeceklerdir(10). Amerikan üniversiteleri, kaygılar ve yeni hizmet biçimleri düzleminde özerkliklerini tam olarak koruyarak topluma ve gereksinmelerine daha yakındır. Araştırma ve öğretim birlikteliğinin hakim olduğu en iyi üniversiteler, Whitehead'ın öğütlerine yeterince yanıt vermektedirler: Yüksek nitelikli bir öğretim kadrosu oluşturma kaygısı, işe alma yöntemlerinin etkililiği, profesörlerin çalışmasını kolaylaştıran yönetsel yapı, genel ilkelerin somut durumlara uygulanmasını sağlayan öğretim, "aktif metodları" kullanma Amerikan üniversitelerinin elde ettiği, Avrupa'da ise çoğu zaman bulunmayan deneyim alanlarıdır.

Oysa ABD, aynı zamanda en üst düzeyde ve en yüksek oranda ortaöğretimde kız ve erkek mezun vererek kitle eğitimi yoluna en çok giren ülkedir. Bu deneyim, çok masraflıdır; bu deneyimin gerçekleştirilmesi gerçekten "aristokratik" bir üniversite anlayışına yanıt veren kurumların yaşamasını ve hattâ gelişmesini engellememiştir.

Bu durumu anlamak için, Amerikan üniversitelerinin çok çeşitli olduğunu anımsatmak gerekir. Harvard ya da Chicago gibi dünyaca ünlü birkaç büyük üniversitenin yanısıra, Amherst ya da Brynn Mawr gibi doğudaki "kolejler"; Michigan ya da Indiana gibi Middle West üniversitelerini; Kaliforniya'daki çok sayıdaki üniversite yerleşimlerini; MIT ya da Iowa State University gibi kendine özgü nitelikleri olan kısmen uzmanlaşmış kurumları; Columbia ya da Pittsburgh gibi akşam öğretiminin önemli yer tuttuğu büyük kent üniversitelerini; Notre Dame ya da Fordham gibi dinsel kurumları; dolayısıyla doğudan ya da batıdan, kuzeyden ya da güneyden, kentten ya da kırdan, özel ya da kamusal olan; kimi zaman edebiyat öğretimi veren, kimi zaman mesleğe hazırlama, kimi zaman yatılı okul, kimi zaman yatisız okulla ilgili olan ve öğrencilerin çoğunluğunun, seçkin bir grubun araştırmasının onurlu bir yere sahip olduğu yüksek lisans ya da doktora başlamadan önce lisans eğitimi gördükleri bin dolayında "kuruluş" unutmamak gerekir. Bu arada her kümede kurumun özgünlüğü olduğunu belirtmek gerekir; benzerlikleri ne olursa olsun, Princeton Yale, Ann Arbor Modlison, Berkeley, UCLA değildir; her "kolej" ya da üniversite bünyesinde farklılıklar görülmekte ve bazen yeni düşünceler ortaya atılmakta özgün deneylere girilmektedir.

Akademik dünya en iyi üniversitelerin, Whitehead'ın kendilerine verdiği rolü, ilerleme yuvası olma rolünü tam olarak oynadıkları gerçek bir evreni oluşturmaktadır. Bu birkaç üniversiteden bilimsel buluşlar ve eğitimli deneyler tüm yükseköğretim ağına yayılmakta ve kitlelere ulaşmaktadır. Böylesi farklı bir ağıda üniversite düşüncesi bazı seçkin kurumlarda

10- Büyük Britanya, muhtemelen bir aracıdır.

gerçekleşmekte, ancak tüm ögeleri arasındaki sıkı bağların, iyi iletişim kanallarının varolduğu ölçüde kitleler ilerlemenin meyvelerini toplamaktadırlar. Profesörler gibi öğrencilerin de devingen oluşları ve çağdaş toplumsal iletişim araçlarının kullanılması, bu yükselişin ayrıcalıklı araçlarıdır. Az sayıda yönetsel engelin bu devingenliği ve değişimleri engellediği bu dizgenin esnek olması gerekmektedir. Kuşkusuz, çok sayıda kurumun "üniversite" adını taşıması, bu avantajlardan yararlanmak için ödenen küçük bedeldir.